

Л. М. СУХАЦЬКА

старший викладач

М. Я. ХОМИН

старший викладач

Мукачівський державний університет

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ АСПЕКТИ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ МУЗИЧНОГО МИСТЕЦТВА ДО РОБОТИ З ОБДАРОВАНИМИ УЧНЯМИ

На основі аналізу психолого-педагогічних джерел конкретизовано сутність поняття “обдарованість”, з’ясовано особливості класифікації та діагностики різних видів обдарованості в учнівській молоді. Розглянуто психолого-педагогічні аспекти підготовки майбутніх учителів музичного мистецтва до роботи з обдарованими учнями у контексті гуманізації та диверсифікації змісту загальної середньої освіти.

Ключові слова: обдарованість, види обдарованості, творчі здібності, творчість, робота з обдарованими учнями.

Динамізм соціокультурних перетворень, гуманізація змісту освіти, орієнтація на аксіологічне осягнення педагогічних реалій, пріоритетність формування в учнівській молоді ключових життєтворчих компетенцій, розвитку дитячої обдарованості – ці та інші ознаки ХХІ ст., безумовно, мають позначатися на професійних і особистісних якостях вчителя музичного мистецтва. Загальноосвітні навчальні заклади третього тисячоліття чекають на педагога-музиканта, котрий володіє цілісними, системними професійними знаннями, компетентно реалізовує потужний аксіологічний, культурологічний та творчорозвивальний потенціал педагогіки мистецтва, є людиною, гармонійно наділеною фундаментальними особистісними якостями – самоцінністю, самодостатністю, самоєфективністю, здатністю до саморозвитку та самореалізації.

Процеси модернізації змісту загальної середньої освіти, сучасні пріоритети в мистецькій галузі, зміни концептуальних орієнтирів філософії освіти, а також тенденції щодо підготовки фахівців в українських вишах спонукають до наукового пошуку шляхів психолого-педагогічної підготовки майбутніх учителів музики до роботи з обдарованими учнями.

Дослідження проблеми обдарованості здійснюється ґрунтовно як зарубіжними, так і українськими науковцями в таких основних аспектах: визначення підходів до розуміння психологічних основ і структури обдарованості (Дж. Гілфорд, М. С. Лейтес, О. М. Матюшкін, В. О. Моляко, К. Перлет, А. В. Петровський, К. К. Платонов, С. Л. Рубінштейн, Б. Ф. Скіннер, Т. І. Сущенко, К. Тейлор, К. А. Хеллер); виділення сфер і видів обдарованості (Г. Бурменська, Ю. Гільбух, М. Гнатко, Г. Горелова, Л. Круглова, В. Слуцький); питанням виявлення й розвитку обдарованості учнів (І. С. Аверина, Ю. К. Бабанський, В. Д. Горський, В. І. Кірієнко, В. А. Крутецький, О. І. Кульчицька, Н. А. Садовська, Б. М. Теплов).

Мета статті: на основі аналізу наукових джерел охарактеризувати психолого-педагогічні аспекти підготовки майбутніх учителів музичного мистецтва до роботи з обдарованими учнями.

Сьогодні більшість зарубіжних і українських учених визнає, що обдаровані діти в ранньому віці діагностуються за показниками розумового розвитку. На основі цього показника створюються тести на виявлення у дітей розумової обдарованості. Так, наприклад, раніше від інших проявляється так звана художня обдарованість у галузі малювання, музики (гра на інструментах, вокальні дані); в галузі науки найраніше проявляється математична обдарованість тощо.

Оскільки обдарованість у дитячому віці можна розглядати як потенціал психічного розвитку відносно наступних етапів життєвого шляху особистості, слід урахувати складність самої проблеми “обдарована дитина”. Обдарованість конкретної дитини – переважно умовна характеристика. Найбільш яскраві здібності дитини є прямим і достатнім показником досягнень у майбутньому.

Водночас у ході вивчення особливостей розвитку обдарованих учнів ми виявили, що в основі обдарованості лежить синергетична єдність здібностей, які забезпечують успішне виконання діяльності, широту людських можливостей (загальні здібності), розвинутий розумовий потенціал, сукупність задатків і талановитості [4].

Безперечно, здібності – це індивідуальні особливості людини, які є однією із необхідних умов успішного вибору відповідного способу діяльності. Здібності дають змогу особі обирати такі види діяльності, які, у свою чергу, сприяють подальшому їх розвитку й сприймаються вже як обдарованість. Можна розуміти це явище як таке, що дає змогу свідомо розвивати наявні здібності, які шляхом удосконалення певних видів діяльності (до якої особа має бажання, задатки, нахили) стають джерелом активного поступального руху до успіху, одержання винагороди як дарунку за обдарованість.

З одного боку, здібність є ознака, з якою людина народжується, а з другого – вона не залишається незмінною, а вдосконалюється, відточується, роблячи особу обдарованою, або, навпаки, – притуплюється, відмирає. Високий рівень обдарованості називають талантом.

Слід зазначити, що більшість дослідників, спільні в тому, що обдарована особистість – це індивід, який володіє високим рівнем знань, потягом до нового, оригінального, який вміє відкинути звичайне, шаблонне.

Вітчизняна учена О. Є. Антонова пропонує розглядати обдарованість як сукупне виявлення особистісних якостей, коли не тільки інтелектуальні, а й усі інші здібності виступають у взаємодії й єдності. Розкриваючи сутність обдарованості в соціально-педагогічному аспекті, слід зазначити, що обдаровані діти характеризуються як такі, що досить рано проявляють здібності й нахили до певних видів діяльності [1]. Маючи високий рівень здібностей, такі діти можуть досягати високих результатів у певних видах діяльності, якщо для них будуть створені відповідні умови.

Грунтуючись на сукупності психолого-педагогічних підходів нами визначено *обдарованість* як індивідуальний когнітивний, особистісний і мотиваційний потенціал, що дає змогу особистості досягти високих результатів в одній або кількох галузях; єдність різноманітних здібностей, особистісних рис та якостей, що забезпечує найбільш успішне виконання поставлених завдань.

Дослідники проблеми обдарованості [4; 6; 9; 10] доводять, що рівень, якісна своєрідність і характер розвитку обдарованості – це завжди результат взаємодії спадковості (природних задатків) і соціального середовища, опосередкованого діяльністю особистості. Про це свідчать праці Н. Лейтеса, А. Матюшкіна, В. Моляко, В. Рибалки, О. Романовського та ін.

При цьому загальна розумова обдарованість є запорукою яскравого прояву інших спеціальних видів здібностей і має різнобічний характер. Зокрема, вищими рівнями обдарованості є талант і геніальність. Виходячи з цього, можна говорити, що поняття “обдарованість” розглядається як єдність різноманітних здібностей, що забезпечує найбільш оптимальне виконання поставлених завдань.

Тривалий час науковці у ХХ ст. (Г. Андреева, Л. Божович, М. Гнатко, А. Дусавицький, І. Кон, О. Кульчицька, А. Лосева та ін.) розглядали питання щодо обдарованих дітей лише з позиції матеріалістичної філософії, враховуючи при цьому те, що особливості побудови мозку, кори великих півкуль людини, швидкість протікання нервових процесів, особливо періоди утворення тимчасових нервових зв'язків, час вироблення диференційованих зв'язків, цілих систем, у яких об'єднуються різні нервові процеси, а також особливості їх прояву з погляду природних задатків і спеціальних анатомо-фізіологічних основ.

Дослідники проблеми обдарованості довели, що в основі обдарованості дитини знаходяться такі здібності, які психологами характеризуються як стійкі індивідуальні психічні властивості людини, які і є об'єктивно необхідною умовою її успішної діяльності.

Про наявність здібностей свідчить те, як дитина навчається, набуває певних знань, умінь і навичок, освоює певні галузі діяльності, включається в творче життя суспільства. Наприклад, здібністю називають швидку й чітку рухливість реакції учня на питання, хорошу зорову пам'ять читача, який запам'ятовує швидко текст, художника, який має тонко розвинуте відчуття місця, часу й відстані, тонкий музичний слух композитора тощо.

Таке розуміння обдарованості особистості засвідчує той факт, що будь-яка діяльність вимагає від людини наявності не однієї, а кількох різних здібностей. Це стосується переважної більшості людей різних професій. Наприклад, для успішної роботи вчителя велике значення мають розвинута спостережливість, добра зорова й словесно-логічна пам'ять, сильна уява та добре володіння усним і письмовим мовленням, комунікативні здібності, вміння зосереджувати увагу на тій чи іншій дії учня, на його настрої та багато інших здібностей, якими повинен володіти вчитель для успішної роботи.

Так, І. Бех, Л. Божович, С. Бондар, Л. Виготський, В. Зінченко, І. Кон, Н. Лейтес, А. Леонтьєв та інші розглядають здібності як такі задатки, що можна й необхідно розвивати у процесі навчання, освіти, виховання, як такі, що ведуть до формування талановитості людини взагалі та до високого рівня професіоналізму фахівця зокрема.

Підсумовуючи вищезазначене, можна припустити, що такі поняття, як “талант” і “геній” розрізняються, насамперед, за рівнем і якістю здібностей та інтенсивністю їх прояву.

Талант характеризується здатністю до досягнень вищого порядку в межах того, що вже було відомо, прийнято. Щодо геніальності, то вона вказує на здатність людини створювати щось принципово нове, рухатися справді новими шляхами, а не тільки досягати високих вершин на вже відомих шляхах.

Високий рівень обдарованості, що є характерним для генія, як правило, пов'язаний із незвичайністю прийнятих рішень у різних чи навіть у всіх відомих сферах життєдіяльності. Геніям досить часто притаманний властивий універсалізм. Це було характерно, наприклад, для Аристотеля, Леонардо да Вінчі, Р. Декарта, Г. Лейбніца, М. Ломоносова та ін.

Але й обдарованість генія проявляється у певних галузях. Це виявляється в тому, що у людини домінує якийсь один аспект здібностей: певні здібності виявлені й оформлені в одному із напрямів його творчості більше, ніж у інших. Тому результати творчості геніальних людей мають величезне громадське, суспільно-історичне, соціальне значення, з їх іменами пов'язані поворотні віхи у розвитку цивілізації – науки, мистецтва, техніки.

Отже, на основі критичного осмислення результатів психолого-педагогічних досліджень приходимо до висновку, що здібності не даються в готовому вигляді людині від народження, вони є результатом розвитку, який здійснюється у процесі виховання, освіти та навчання; здібності формуються і досягають того чи іншого рівня за умов активного включення людини в чітко визначену діяльність, що на перших етапах цього шляху є переважно освітньою, навчальною, тренувальною.

На основі вищезазначеного можна зробити висновок, що ідея розвитку й виховання в процесі навчання є продуктивною в усіх відношеннях, а окреслення в цьому процесі обдарованих особистостей в окремий напрям може здійснюватись на рівні розв'язання проблеми з урахуванням різних видів показників здібностей у відповідних галузях науки, літератури, мистецтва.

Серед сучасних зарубіжних концепцій обдарованості досить популярною є стрікільцева модель Дж. Рензулі, відповідно до якої обдарованість є поєднанням трьох характеристик – інтелект вище середнього рівня, творчі здібності та мотивація прагнення до успіху. Цю модель голландський учений Ф. Монкс доповнив трьома чинниками мікросередовища (сім'я, школа, ровесники) [5].

Важливого значення в підготовці до роботи з обдарованою молоддю набуває ідентифікація виду обдарованості. Так, американський дослідник

Гарднер виділяє такі типи інтелекту: лінгвістичний, логіко-математичний, просторовий, музичний, тілесно-кінестетичний, міжособистісний, особистісний, натуралістичний. Очевидно, що майбутні педагоги повинні уміти розпізнавати ранні ознаки обдарованості й передбачати перспективи розвитку обдарованої особистості, орієнтуватися в розвитку творчого потенціалу такої молоді.

Правомірно ствердити, що чільне місце серед психолого-педагогічних аспектів роботи учителя музичного мистецтва з обдарованими учнями є створення мотиваційного середовища в закладі освіти. Безсумнівно є те, що педагог, який працює з обдарованою особистістю, повинен мати розвинену внутрішню мотивацію та прагнення досягти успіху. Внутрішня мотивація як вроджена характеристика людини ґрунтується на застосуванні власних здібностей і передбачає прагнення до пошуку й виконання завдань оптимального рівня складності (Е. Десі, Р. Реан). Внутрішньо мотивована поведінка ґрунтується на усвідомленні власної майстерності та компетентності, інтересі, а також на відчутті свободи від зовнішнього тиску [8]. Педагоги зі стійкою внутрішньою мотивацією, цілковито захоплені своєю діяльністю, викладанням дисципліни та спілкуванням з учнями орієнтуються на: 1) підтримання позитивного емоційного стану та впевненості; 2) досягнення відповідного фокусу та концентрації уваги на діяльності; 3) стан рівноваги між розслабленням і хвилюванням; 4) вироблення в собі прагнення рухатися до поставленої мети в музично-педагогічній діяльності; 5) повне заглиблення в педагогічну діяльність, виконання її із захопленням; 6) вироблення вміння абстрагуватися від наявності контролю та регламентації [3].

Наукового обґрунтування, диверсифікації потребує і зміст освіти обдарованої учнівської молоді. Американський учений Дж. Рензулі доводить, що зміст навчальних програм для обдарованої молоді має: а) виходити за межі загальноприйнятої програми; б) урахувувати специфіку інтересів учнів; в) відповідати їхньому стилю засвоєння знань; г) не обмежувати прагнення обдарованої особистості заглиблюватися в сутність певної теми [9].

У психолого-педагогічній літературі поширеним є підхід, згідно з яким професійна підготовка педагогів мистецького профілю до роботи з обдарованими учнями відповідає трьом рівням кваліфікації:

1) особистісні характеристики, знання, вміння, настанови, необхідні для тих учителів, які стимулюють розкриття та розвиток індивідуальності кожного учня;

2) знання, вміння та настанови, необхідні для розвитку будь-якої обдарованості визначеного типу (загальної, інтелектуальної, творчої, спеціальної обдарованості тощо);

3) знання, вміння та навички, які забезпечують розвиток високого рівня обдарованості [5; 6].

Отже, на навчальних заняттях із педагогічної майстерності, методики музичного виховання майбутніх учителів музики слід ознайомлювати з особливостями формування креативного мислення як базового конструкту

в роботі з обдарованою молоддю, оскільки педагог повинен створювати на заняттях атмосферу, сприятливу для розвитку в учнів впевненості у своїх силах, заохочення інтересів, удосконалення здібностей і творчого мислення, яка стимулюватиме їхні успіхи в різних видах музичної діяльності.

Висновки. З огляду на вищезазначене, правомірно виокремити основні компоненти підготовки майбутніх учителів музики до роботи із обдарованими учнями:

Формування особистості школяра як носія національної культури, творця власного життя, активного члена суспільства.

Суть цієї умови полягає в тому, що як обдаровані, так і звичайні діти є надзвичайно чутливими. Наразі “педагогіка добра” І. Зязюна [7] з його принципами “гармонії”, “комплексності”, “просторово-часової” орієнтації (знання про незаперечну єдність минулого, сучасного й майбутнього) є надзвичайно продуктивною.

1. Процес *прогнозування “обдарованості”* в системі всієї навчально-виховної діяльності має здійснюватися не лише з огляду на необхідність розв’язання конкретних дидактико-методичних завдань, а й з позиції необхідності підготовки обдарованих дітей до адекватного вибору власної поведінки й майбутньої професії, реалізації особистісного потенціалу в процесі життєтворчості.

2. Здійснення *цілеспрямованої орієнтації обдарованих дітей* на необхідність засвоєння системи знань і вмінь загальноприйнятої “філософії” життя, що передбачає орієнтацію особистості учня на пошук позитивного в навколишній дійсності та прийняття його як реального факту, з яким необхідно узгоджувати і свою поведінку.

Процеси гуманітаризації й гуманізації як можливі напрями вдосконалення середньої освіти повинні бути зорієнтовані, насамперед, на створення сприятливих умов для самореалізації, самовдосконалення, розвитку соціальної особистості, на формування повноцінного гуманного середовища, де здійснюється інтелектуальне й творче спілкування, в основі якого є повага та визнання гідності кожного учня як особистості, індивідуальності.

Список використаної літератури

1. Антонова О. Є. Підготовка майбутнього вчителя до роботи з обдарованими учнями як складова його професійної компетентності / О. Є. Антонова // Вісник Житомирського педагогічного університету. – 2003. – Вип. 12. – С. 66–69.
2. Гончаренко С. Український педагогічний словник / С. Гончаренко. – Київ, 1997. – С. 257.
3. Кашапов М. М. Психологія творческого мышления профессионала / М. М. Кашапов. – Москва, 2006. – 688 с.
4. Кульчицька О. І. Соціальне середовище у розвитку обдарованості / О. І. Кульчицька // Обдарована дитина. – 2007. – № 1 – С. 25–32.
5. Макрідіна Л. О. Психолого-педагогічні проблеми професійної готовності педагогічних працівників до роботи з обдарованими дітьми / Л. О. Макрідіна, Т. Є. Гура // Актуальні проблеми психології. – Т. 6. Обдарована особистість: пошук, розвиток, допомога : зб. наук. праць / за заг. ред. С. Д. Максименка. – “BONA MENTE”, 2002. – Вип. 3. – Ч. 2. – С. 280–284.

6. Моляко В. А. Проблемы психологии творчества и разработка подхода к изучению одаренности / В. А. Моляко // Обдарована дитина. – 2002. – № 4. – С. 19–26.
7. Педагогічна майстерність : підручник / І. А. Зязюн, Л. В. Крамущенко, І. Ф. Кривонос [та ін.] ; за ред. І. А. Зязюна. – 3-тє вид., допов. і переробл. – Київ : СПД Богданова А. М., 2008. – 376 с.
8. Реан А. А. Социальная педагогическая психология / А. А. Реан, Я. Л. Коломинский. – Москва, 2000. – С. 234–235.
9. Савенков А. И. Одаренный ребенок дома и в школе. Потенциал личности и программа развития / А. И. Савенков. – Екатеринбург, 2004. – 267 с.
10. Теплов Б. М. Избранные произведения : в 2 т. / Б. М. Теплов. – Москва : Педагогика, 1985. – Т. 1. – С. 14–305.

Стаття надійшла до редакції 01.10.2015.

Сушацкая Л. М., Хомин М. Я. Психолого-педагогические аспекты подготовки будущих учителей музыкального искусства к работе с одаренными учащимися

На основе анализа психолого-педагогических источников конкретизирована сущность понятия “одаренность”, выяснены особенности классификации и диагностики различных видов одаренности у ученической молодежи. Рассмотрены психолого-педагогические аспекты подготовки будущих учителей музыкального искусства к работе с одаренными учащимися в контексте гуманизации и диверсификации содержания общегосударственного образования.

Ключевые слова: одаренность, виды одаренности, творческие способности, творчество, работа с одаренными учащимися.

Suhatska L., Homyn M. The Psycho-Pedagogical Aspects of Training of Future Teachers of Music to Work with Gifted Students

Researchers of the problem of talent have proven that on basis of the child's giftedness are such abilities that psychologists characterize as persistent mental individual property rights, which are objectively necessary condition for its success.

Among modern foreign concepts of giftedness is very popular three-cycle model by J. Renzulli, according to which talent is a combination of three characteristics – above average intelligence, creativity and motivation to succeed. This model was developed by Dutch scientist F. Monks by adding three micro factors (family, school, peers).

Another important thing in preparation for work with gifted youth acquires identification of the type of talent. The American researcher Gardner identifies the following types of intelligence: linguistic, logical-mathematical, spatial, musical, bodily-kinesthetic, interpersonal, personal and naturalistic. Obviously, future teachers should be able to recognize the early signs of giftedness and provide the prospect of development of a gifted person, guide the development of the creative potential of talented youth.

It is a common approach in psychological and pedagogical literature, according to which training teachers of artistic profile to work with gifted students meets the three levels of training: 1) personal characteristics, knowledge, skills, guidance necessary for those teachers who encourage the discovery and development of the individuality of each student; 2) the knowledge, skills and attitudes necessary for the development of any particular type of giftedness (general, intellectual, creative, special talent, etc.); 3) knowledge and skills that will ensure the development of high-level talent. The processes of humanization and humanitarization as possible areas of improvement of secondary education must be focused primarily on the creation of favorable conditions for self-improvement, development of social identity, to form a complete humane environment, where the intellectual and creative communication, which is based on respect and recognition of the dignity of each student as an individual, identity.

Key words: giftedness, types of giftedness, creative abilities, creativity, work with gifted students.